

*Андрусишин Б. І.
проректор з навчально-методичної роботи
гуманітарних інститутів НПУ імені М. П. Драгоманова,
директор Інституту політології та права,
доктор історичних наук, професор,
заслужений діяч науки і техніки України (м. Київ)*

ПРАВА І СВОБОДИ ЛЮДИНИ В “УМОВАХ РИЗИКІВ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА”

Процес розбудови демократичної, правової держави в Україні пов'язаний з усвідомленням процесів, які відбуваються в суспільстві і безпосередньо стосуються додержання та належної реалізації гарантованих Конституцією України прав і свобод людини та громадянина.

У статті 21 Конституції сказано: “Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними”. До основних прав людини Основний закон відносить невід’ємне право на життя, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканість, недоторканність житла, права на свободу думки і слова тощо. Одним з основних громадянських прав і свобод людини є їх право на інформацію.

Ставши майже звичним елементом повсякденного життя українського соціуму нові інформаційні технології мають незаперечний вплив на процеси сприйняття і пізнання навколишнього світу.

Загальна декларація прав людини (1848 р.) закріпила як складову права кожної людини на свободу переконання і вільне їх вираження, визначила свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї (ст. 19). Аналогічне закріплення право на інформацію одержано в інших міжнародно-правових актах. Серед них – Європейська конвенція про захист прав і основоположних свобод людини (п. 1 ст. 10), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (п. 2 ст. 19) та ін.

Право на інформацію – одне із фундаментальних прав людини, яке закріплюється основоположними документами з прав людини, в конституціях багатьох зарубіжних держав, де визначаються його зміст, механізм реалізації, гарантії здійснення [1, с. 71-79].

Однак, до засобів масової інформації не слід ставитися однобічно. Як органічний елемент демократичного суспільства, мас-медіа вимагають для себе повної свободи. Водночас, майже безмежні можливості Інтернет-ресурсів сприяють породженню ряду проблем, які пов'язані з поширенням у мережі практично не контрольованої інформації про жорстокість, порнографію тощо. Все частіше мережі Інтернету стають об'єктом кібератак, піратства, що в кінцевому підсумку ставить під сумнів саме поняття “свобода слова”.

Посилення негативного зовнішнього впливу та інформаційний простір України несе ряд загроз серед яких розмивання суспільних цінностей і національної

ідентичності. На переконання окремих дослідників, наближаються до критичного стан безпеки інформаційно-комп'ютерних систем у галузях: державне управління; фінансова і банківська сфери; енергетика; транспорт; внутрішні і зовнішні комунікації [2, с. 223]. У край критичному стані знаходиться забезпечення інформаційної безпеки людини. Постає завдання про захист людини, а в першу чергу дітей, молоді від негативної інформації, оскільки Інтернет, інші ЗМІ, крім вирішення позитивних завдань, серед яких слід назвати здатність особи бути в курсі подій, вгамування “інформаційного голоду”, зняття соціальної напруги в суспільстві, підвищення політичної, правової і загальної культури, можливість спілкуватися на відстані, проведення переговорів он-лайн, поширення інформації, нових технологій, дистанційне навчання телеконференції, нові можливості для ведення бізнесу, пошук необхідних довідок і новин, тощо, формують так звані “ризики інформаційного суспільства”, до яких відноситься поверхневе сприйняття навколишнього світу, заміщення духовної культури вузькопрофесійними знаннями, деформація дозвілля, орієнтація на розважальність, витіснення реального живого спілкування, зміна характеру людського мислення від творчого до інструментального і формалізованого [3, с. 91-92].

Безконтрольний і хаотичний вплив на людину інформаційних потоків вже сьогодні, на думку багатьох дослідників, складає певну небезпеку. В Україні на теперішній час діють 800 приватних і 28 державних телерадіостанцій, які в силу особливостей інформаційних технологій здатні активно впливати на свідомість людини, її психічний та фізіологічний стан.

Оскільки “в Україні немає незалежних засобів масової інформації в класичному розумінні – вони існують, як органи влади, партій, груп, олігархів і класів”, “отримують інвестиції українських олігархів і закордонних магнатів у результативності чого інвестори тепер мають можливість формувати програмну політику підконтрольних їм ЗМІ, що не завжди узгоджується з інтересами нашої держави” [4, с. 218].

У середовищі молодих людей, 84% яких є активними користувачами Інтернет, формується нова система цінностей, яка багато у чому має раціонально-споживацький характер, характеризується скептичністю, амбівалентністю, невизначеністю. “Телевізійне насильство”, яке присутнє у більшості сучасних серіалів, фільмах, мультфільмах, інформаційних телепрограмах, та ін., формує у глядача подальшу агресію, “моделює” у реальному житті подібні до побачених сцени розбоїв, грабежів, вбивств, агресивну поведінку загалом.

Мережа Інтернет, ЗМІ рясніють вульгарною інформацією, порнографією, що розбещують молодих людей, мають негативний вплив на їх морально-психологічний стан. При допомозі маніпулятивних технологій засоби масової інформації здійснюють деструктивний вплив на індивідуума, особливо молодь, просуваючи деструктивні медійні продукти, розмивають українську ментальну ідентичність, здійснюють

ескалацію агресивності та насилля у суспільному середовищі, сприяють зануренню у віртуальну реальність, як форму комп'ютерного моделювання, спроможну передати створену в електронно-цифровій формі, що сприймається людиною ілюзію перебування її в штучному (так званому, цифровому) середовищі [5, с. 226].

Ознаками занурення у віртуальну реальність може бути віртуальне спілкування, гра, як засіб самореалізації особистості, відчуття уявної реальності, що знаходить вираження завдяки створенню ілюзії тривимірного простору та мобільному об'ємному озвученню (аудіо візуалізації) комп'ютерне подання якогось реального явища тощо.

Наведений перелік наслідків неконтрольованого поширення інформації далеко не повний. Подальшого наукового вивчення потребує проблема впливу засобів масової інформації на ціннісні орієнтації сучасної молоді, не говорячи про ряд побічних шкідливих наслідків на фізіологічний стан людини (порушення зору, зниження апетиту, розлад під дією електромагнітного поля імунітету, розлади серцево-судинної системи та шлунково-кишкового тракту, опорно-рухової системи від тривалого статичного положення тощо). Активні користувачі отримують психологічні розлади, т. зв. “мережеву хворобу”, для подолання якої останнім часом у США і Європі відкрилися перші консультативно-психотерапевтичні служби для залежних від Інтернету.

Зважаючи на це, що як в Україні, так і у всьому світі кількість користувачів зростає в геометричній прогресії, тому молодь, провайдери і батьки повинні всебічно зважати на величезні реформаційні можливості, що несе у собі Глобальна мережа, а останні мають регламентувати та контролювати її використання. А це передбачає підвищення інформаційної та правової культури населення.

Для подолання не зовсім сприятливої ситуації, що склалася в інформаційному просторі України з точки зору забезпечення основних прав і свобод людини, необхідно державну інформаційну політику проводити на міцній ідейно-концептуальній основі, якою повинна стати загальнонаціональна ідеологія, яка своєю системою цінностей і смисловим змістом наповнила би увесь інформаційний простір, культивувати значущість різноманітних аспектів незалежності держави, збереження особливої культури, традицій, національних надбань, “втілення ідей інформаційного суверенітету” [6, с. 1].

У контексті нашого викладу хотілося б привернути увагу до такої важливої проблеми правового регулювання в інформаційній сфері суспільних відносин, як суспільна мораль, яка поряд з іншими важливими проблемами регулювання (визначення інформації, інформаційна безпека, визнання Інтернет як засобу масової інформації нарівні з пресою, радіо, телебаченням), може бути вирішена при створенні проекту Кодексу України про інформацію [5, с. 158-159].

На виконання завдань Національної програми правової освіти України, рекомендованої Міністерством освіти і науки України (гриф № 14/18.2 – 2150 від 28.09.2005 р. та 1/11 – 31.01.2007 р.) у систему підготовки за спеціальністю

“Правознавство” в Інституті політології та права Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова введено навчальну дисципліну “Інформаційне право” обсягом 72 години.

Курс “Інформаційне право” розрахований для читання на п’ятому курсі студентам спеціальності “Правознавство” та є профільним спеціалізованим курсом, головним завданням якого є розкриття теоретичних основ та практичних засад реалізації права громадян на доступ до інформації.

Основним завданням курсу є дослідження національно-правових та міжнародно-правових гарантій реалізації права громадян на доступ до інформації, визначення особливостей правової регламентації різноманітних засобів та процедур отримання громадянами інформації, зокрема доступу до інформації про діяльність органів державної влади, приватної інформації про фізичну особу, інформації про суб’єктів господарювання та їх діяльність тощо, розкриття правових основ отримання відкритої інформації через ЗМІ, доступ громадян до інформації через мережу Інтернет, доступ до інформації у архівах тощо.

Дана дисципліна має сформувати у студентів знання стосовно змісту поняття інформація, види інформації, джерела інформації, поняття та принципи доступу громадян до інформації, міжнародно-правові гарантії реалізації права громадян на інформацію, національне законодавство, що гарантує право громадян на інформацію.

У процесі вивчення курсу “Інформаційне право” студенти повинні оволодіти вміннями отримання інформації через друковані ЗМІ, за допомогою аудіовізуальних ЗМІ та інформаційних агентств, доступу до інформації в архівах, отримання інформації через мережу Інтернет тощо.

З метою забезпечення відповідності та єдності науки, освіти і практики у сфері суспільних відносин щодо інформації, інформатики, інформатизації, інформаційної культури при розвитку інформаційного суспільства в Україні як складової глобальної інформаційної цивілізації між Інститутом політології та права НПУ імені М. П. Драгоманова і Науково-дослідним інститутом інформатики і права з правами науково-дослідного інституту Національної академії правових наук України укладено договір, який передбачає обмін науковими, інформаційними, довідковими та іншими виданнями, у тому числі й електронними, організацію конференцій, семінарів, круглих столів, проведення спільних наукових досліджень, надання консультацій з питань, що відносяться до компетенції сторін тощо.

Інститут політології та права щорічно проводить міжнародну науково-практичну конференцію “Юридичні читання” у рамках якої з ініціативи директора Науково-дослідного інституту інформатики і права НАПрН України, члена-кореспондента НАПрН України, професора В. Г. Пилипчука було організовано секцію “Інформаційне право і державно-правові проблеми розбудови інформаційного суспільства в Україні”, яка постійно збирає широке коло учасників.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у вирішенні багатьох завдань, пов'язаних зі становленням і розвитком інформаційного суспільства, безумовно, постає проблема не лише про спосіб реалізації права на інформацію, який кожен обирає самостійно, в т. ч. забезпечення вільного доступу до Інтернету, але й питання міжнародного та державного визнання і нормативного закріплення правил та процедур стосовно міжнародного регулювання глобальних інформаційних відносин, зважаючи на їх екстериторіальність та позанаціональність і встановлення ступеня відповідальності за їх порушення, і, найголовніше, реальне забезпечення дії механізму цієї відповідальності при участі України у міжнародній правотворчості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституційні права, свободи і обов'язки людини і громадянина в Україні / за редакцією академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. – К. : Видавництво “Юридична думка”, 2008. – 252 с.
2. Димарчук О. Л., Дієго Донсо Варгес Хосе, Колісник М. О. Інформаційна безпека України в умовах глобалізації // Освіта в Україні: шляхи розвитку. – 2012. – Вип. 3. – С. 223.
3. Дёмина М. Н. Изменения в когнитивных практиках индивидов под влиянием новых информаионных технологий / М. Н. Дёмина // Социологиические исследования. – 2010. – № 6. – С. 91-92.
4. Василюк І. П. Державна інформаційна політика в Україні: стан і перспективи // Освіта у ХХІ столітті: шляхи розвитку. – 2012. – Вип. 3. – С. 218.
5. Цимбалюк В. С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного ... : монографія / В. С. Цимбалюк. – К. : “Освіта України”, 2011. – 426 с.
6. Супрун В. М. Теоретико-правові основи інформаційного суверенітету : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2010. – 20 с.

Горбатенко В. П.
доктор політичних наук, професор,
заступник директора Інституту держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
академік Академії політичних наук України (м. Київ)

ПОЛІТИЧНІ РИЗИКИ В КОНТЕКСТІ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Проблематика політичних ризиків, яка має прогностичну та футурологічну спрямованість, почала досліджуватись на Заході з кінця 60-х років ХХ ст. Практичну значимість досліджень у цій сфері в 70-х роках зумовило створення великої кількості консультаційних фірм, які здійснюють аналіз й оцінку політичних ризиків у різних країнах. У західних країнах на сьогодні існує понад 500 спеціалізованих центрів, які досліджують політичні ризики. Відповідно з'являється широке коло фахівців нового типу – експертів політичного ризику, діяльність яких, зокрема, ґрунтується на тому,